

LUND UNIVERSITY

Review of Markus Dahlberg (ed), "Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria" (Stockholm 2008)

Wienberg, Jes

Published in:
Fornvännen

2009

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2009). Review of Markus Dahlberg (ed), "Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria" (Stockholm 2008). *Fornvännen*, (4), 316-317.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Recensioner

Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Red. Markus Dahlberg & Kristina Franzén. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 2008. ISBN 978-91-7209-526-7. 407 s.

Det finns små och stora forskningsprojekt, och det finns projekt stora som Atlantångare, för att använda etnologen Orvar Löfgrens träffande metafor. Atlantångaren är gigantisk, den medför många passagerare och förhoppningar, men resan tar lång tid – och alla når inte fram.

Projektet »Sveriges kyrkor» (1912) var en Atlantångare som ambitiöst tog ut kursen och snart fick efterföljare – »Danmarks Kirker» (1933), »Norges Kirker» (1959) och »Suomen kirkot – Finlands Kyrkor» (1959). Av dessa seglar idag enbart Danmarks Kirker och har nått över halva vägen. Sveriges kyrkor hade på 90-talet nått en mindre del av sträckan när den gick på grund. Kyrkoberskrivningarna hade till en början karaktär av korta artiklar, men växte genom åren till små monografier. Efter några tematiska böcker om medeltidens träkyrkor och kyrkorna från perioden 1760–1860 tog det i praktiken stopp, även om det ibland sågs att enstaka monografier är på väg. Atlantångaren kommer aldrig fram: inte alla kyrkor i Sverige kommer någonsin att bli beskrivna i Sveriges kyrkor. Men ungefär samtidigt med grundstötningen sjösattes ett nytt projekt, ett nytt skepp, nästan som en Atlantångare, men snabbare och med mindre tonnage: Sockenkyrkoprojektet.

Projektet »Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria» finansierades av Riksbankens Jubileumsfond och Vitterhetsakademien och pågick åren 1996–2001. Det var ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och universiteten i Stockholm, Uppsala och Umeå. Efter erfarenheterna med Sveriges kyrkor var tanken att få en överblick, att fokusera på analyser och syntes. Där Sveriges kyrkor var ett renodlat konsthistoriskt projekt lades nu tyngdpunkten vid kulturgeografi, landskap och demografi.

Hittills har projektet publicerat tolv landskapsrapporter (2002–06), och ytterligare nio är

under utgivning, så att hela Sverige täcks in. Därtill har projektet flera doktorsavhandlingar mer eller mindre under sitt paraply. Anmärkningsvärt är att publiceringen av landskapsrapporterna påbörjades året *efter* projektets formella upphörande. Publicering efter själva projekttiden är en riskfylld strategi. Projekt av mindre betydelse och med mindre institutionell prestige hade kanske havererat på grund av avsaknad av tid, personal och pengar. Efter projekttiden upphör finansieringen, och medarbetarna tvingas söka sig vidare till andra uppgifter. Och en ansökan, där publiceringen förläggs efter projekttiden, skulle idag knappast beviljas. Men rapporterna har kommit regelbundet – och det är bra!

Mitt i utgivningen av landskapsrapporterna har huvudsyntesen utkommit, antologin *Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria*. Den är omfångsrik och illustrerad med talrika fotografier, grundplaner, översiktskartor, diagram och tabeller. I projektet och i landskapsrapporterna har kyrkorna analyserats och kategoriserats i fem perioder och delats upp på 25 landskap. Perioderna är ca 1100–1350, 1350–1550, 1550–1760, 1760–1860 och 1860–1950. I syntesen framhävs de långa linjerna och de regionala variationerna.

Inledningen innehåller inte mindre än två förord, vilket antyder uppfattningen om projektets betydelse. Härtill kommer en artikel om huvudlinjerna i kyrkornas utveckling skriven av projektledaren Göran Lindahl. Del I, »Sockenkyrkorna – projektets metod och material», består av fem artiklar av rapportens redaktörer, Markus Dahlberg och Kristina Franzén. Del II, »Kyrkan i landskapet», består av fyra artiklar av Ulf Sporrang, Kristina Franzén och Birgitta Roeck Hansen. Del III, »Sockenkyrkorna från medeltiden till 1950», består av sex artiklar av Ann Catherine Bonnier, Göran Lindahl, Ingrid Sjöström, Eva Vikström, Jakob Lindblad och † Anders Åman. Del IV, »Det kvantitativa perspektivet», består av två artiklar av Markus Dahlberg. Rapporten avrundas med en presentation av projektets 27 medarbetare, en översikt över dess publikationer, en lista över förkort-

ningar, en förteckning över illustrationerna samt ett register.

Rapporten är väl redigerad och väl illustrerad. Artiklarna, som växlar mellan det beskrivande och det analyserande, är relativt lättlästa och mycket informationsrika. Bland alla dessa data och all denna mödosamt frambringade kunskap är det vanskligt att framhäva något framför annat, men några artiklar kan dock nämnas. Franzéns artikel med en kulturgeografisk analys av kyrkolandskapets förändringar är lärorik (jfr även doktorsavhandlingen *Att flytta Axis Mundi*, 2004). Som historisk arkeolog läste jag Bonniers artikel om medeltidskyrkorna med stort intresse och studerade noggrant prickkartorna över träkyrkorna, stenkyrkorna, planformerna, tornkyrkorna, valven och bevaringstillståndet; det är första gången en sådan total överblick presenteras för Sverige. Med stort nöje läste jag även Vikströms artikel, som fokuserar på de lite förbisedda ombyggnaderna på 1700- och 1800-talen, alltså alla tillbyggnader, förlängningar och utvidgningar, som har hamnat i skuggan av nybyggnationen. Slutligen var det intressant att läsa Åmans omvärdering av kyrkornas restaurering sedan 1800-talet.

Jag undrade över Lindahls text om reformationen, och särskilt om *forskningen* kring reformationen, med dess svepande och inte uttryckliga formulerade kritik av andras arbeten (s. 177 ff). Den läsare som inte är insatt behöver en preciserings. Eller kanske hade det tjänat rapporten och kritiken bättre om den hade publicerats i ett annat sammanhang.

Det är tråkigt, att projektet valt att inte publicera *alla* grundplaner i rapporterna utan enbart ett stort urval; i pilotrapporten för Närke (1997) fanns en kort text om, och plan över, i princip varje kyrka.

En sak är dock märklig. Både i förordet och i Franzéns artikel om den kulturgeografiska metoden hävdas att »Det kulturgeografiska perspektivet på kyrkorna i landskapet har inte prövats i tidigare forskning.» (s. 8) och »Inom kulturgeografin har forskning om kyrkor och kyrkliga förhållanden i princip inte förekommit alls före medverkan i Sockenkyrkoprojektet.» (s. 38). Oavsett hur man vänder och vrider på begreppen kulturgeografi och kulturgeografiskt per-

spektiv så är det inte sant. Det kan kanske klinga vackert i en forskningsansökan och i en avslutande självvärdering, men projektet behöver inte ta till överord eller skryt som ignorerar tidigare forskning, för »Sockenkyrkorna» och projektets publikationer förtjänar stort beröm som det är.

Forskningen har länge sett kulturgeografins perspektiv, metoder och material som relevanta för studiet av kyrkorna. Landskapsperspektivet, utnyttjandet av lantmäterikartorna och intresset för den demografiska variabeln har varit aktuella sedan 1980-talet; några gånger har forskarna haft kulturgeografisk utbildningsbakgrund, andra gånger har de varit inspirerade av kulturgeografin. »Den nya kyrkoarkeologin» inleddes med tidskriftsartiklar av kulturgeografen Sven-Olof Lindquist (1981) och konsthistorikern Ann Catherine Bonnier (1981). Därutöver kan namn som Anita Liepe, Ebbe Nyborg, Dagfinn Skre och Mats Anglert nämnas – samt andra forskare knutna till projekten »Ribeegnen genom 10 000 år» och »Det sydsvenska kulturlandskapets förändringar under 6000 år», även kallat Ystadsprojektet (jfr Wienberg i »Kirkearkæologi – fra stil til kulturarv», *META* 2006: 3). Om något är Sockenkyrkoprojektet en typisk utlöpare av 1980-talets tendenser i studiet av kyrkorna, som sedan länge har varit en etablerad forskningstradition – och nu också kritiserats. Atlantångaren avseglar, men eftersom resan tar lång tid är situationen förändrad, när den åter lägger till vid kaj.

Här föreligger resultat från ett stort forskningsprojekt, som kommer att brukas och hänvisas till i många år framöver. Det långa tidsperspektivet och de regionala variationerna öppnar för nya frågor. Själv har jag som recensent läst rapporten sida för sida, men den lämpar sig troligen mer som ett uppslagsverk. Mitt exemplar kommer att bli slitet, så avslutningsvis kunde jag ha önskat mig att denna viktiga rapport, en milstolpe i utforskningen av Sveriges kyrkor, hade fått hårda pärm. Men först och främst bör projektdeltagarna lyckönskas till sin prestation.

Jes Wienberg

Lunds Universitet

Institutionen för Arkeologi och Antikens historia

Box 117, SE-221 00 Lund

Jes.Wienberg@ark.lu.se